

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 19. listopadu 2024 ve věci č. 39468/17 – *Clipea a Grosu proti Moldavsku*

Senát druhé sekce Soudu poměrem šesti hlasů proti jednomu dospěl k závěru, že stát náležitě nevyšetřil tvrzené špatné zacházení se stěžovateli v psychiatrické nemocnici, čímž porušil článek 3 Úmluvy. Vnitrostátní orgány dle Soudu pochybily, když výpovědi stěžovatelů označily za nevěrohodné toliko s odkazem na jejich mentální postižení, aniž by tvrzené špatné zacházení jinak prošetřily. Stejným poměrem hlasů Soud shledal, že materiální podmínky v nemocnici porušily článek 3 Úmluvy. Dále Soud z důvodu nedostatku důkazů jednomyslně rozhodl, že tvrzené špatné zacházení ze strany personálu a ostatních pacientů neporušilo hmotněprávní složku článku 3 Úmluvy. Nakonec Soud poměrem šesti hlasů proti jednomu konstatoval, že stát stěžovatele diskriminoval z důvodu jejich mentálního postižení.

I. Skutkové okolnosti

Stěžovateli jsou dvě osoby s mentálním postižením, které několikrát podstoupily léčbu v psychiatrické nemocnici. Během těchto pobytů mělo docházet k diskriminaci prvního stěžovatele z důvodu jeho mentálního postižení. V nemocnici také údajně panovaly nelidské podmínky, především co se týče hygieny, přístupu na čerstvý vzduch a používání síly proti stěžovatelům, kteří měli být napadáni personálem nemocnice. Matka prvního stěžovatele proto podala stížnost k Radě pro rovnost a pro prevenci a eliminaci diskriminace („Rada“). Rada vyslechla několik svědků, včetně druhého stěžovatele, lékařů a jiných pacientů. Přístup do nemocnice jí umožněn nebyl. Rada vydala rozhodnutí o pochybení nemocnice a věc předala k šetření státnímu zástupci z důvodu možného spáchání trestného činu.

Státní zástupce zahájil vyšetřování o měsíc později. Po dalších třech měsících vyslechl stěžovatele a lékaře z příslušné nemocnice. Nařídil rovněž psychiatrické vyšetření stěžovatelů, kterému se však odmítli podrobit, jelikož mělo být provedeno lékaři z prošetřované nemocnice. Státní zástupce následně řízení zastavil z důvodu nedostatku důkazů a nesouhlasu stěžovatelů podrobit se vyšetření. Právní zástupkyně stěžovatelů se o tomto rozhodnutí dozvěděla až v návaznosti na svůj dotaz ohledně stavu řízení. Proti rozhodnutí vznesla stížnost k nadřízenému státnímu zástupci, který rovněž neshledal žádné důkazy o spáchání trestného činu a konstatoval, že údajné oběti byly osobami s omezenou svéprávností, které nebyly vždy schopny plně a správně chápat situaci. Stěžovatelé předložili věc soudu, který rozhodnutí státního zastupitelství potvrdil. Byli však úspěšní u soudu odvolacího.

Státní zástupce poté v obnoveném trestním řízení opět vyslechl stěžovatele a vedoucí příslušných nemocničních oddělení. Nemocnici také navštívil, žádné pochybení ale neshledal. Řízení proto zastavil. Právní zástupkyně stěžovatelů ve stížnosti k nadřízenému státnímu zastupitelství mimo jiné uvedla, že ani ona, ani její klienti nebyli přizváni k účasti na návštěvě státního zástupce v nemocnici. Namítala, že kvalifikování výpovědí stěžovatelů jako nevěrohodných z důvodu jejich diagnózy je formou zneužívání a diskriminace. Rozhodnutí o zastavení řízení potvrdilo jak nadřízené státní zastupitelství, tak soudy ve dvou instancích.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

A. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 3 ÚMLUVY

Stěžovatelé namítali, že jejich léčba probíhala v nelidských a ponižujících podmínkách, že personál nemocnice toleroval špatné zacházení s prvním stěžovatelem ze strany ostatních pacientů a že vyšetřování tohoto špatného zacházení nebylo účinné.

a) Obecné zásady

Má-li být špatné zacházení považováno za zakázané ve smyslu článku 3 Úmluvy, musí dle konstantní judikatury Soudu dosáhnout minimálního stupně závažnosti. Posouzení této intenzity závisí na okolnostech případu, jako je délka trvání špatného zacházení, jeho fyzické a psychické následky a v některých případech též pohlaví, věk a zdravotní stav oběti. Při posuzování důkazů Soud obvykle uplatňuje standard „nade vši rozumnou pochybnost“. Takový důkaz může vyplývat ze souběhu dostatečně silných, jasných a vzájemně se potvrzujících nepřímých důkazů nebo obdobných nevyvrácených skutkových domněnek (*Akopyan proti Ukrajině*, č. 12317/06, rozsudek ze dne 5. června 2014, § 103).

Soud při posuzování, zda bylo dosaženo hranice závažnosti pro použití článku 3 Úmluvy, bere v úvahu i další faktory, zejména: a) účel špatného zacházení, spolu se záměrem či motivací; absence úmyslu ponížit nebo degradovat oběť ovšem automaticky neznamená, že se nejedná o ponižující zacházení zakázané článkem 3 Úmluvy; b) kontext špatného zacházení; c) zranitelnost oběti (*Khlaifia a ostatní proti Itálii*, č. 16483/12, rozsudek velkého senátu ze dne 15. prosince 2016, § 160).

Státy mají jednak negativní povinnost zdržet se působení vážné újmy osobám ve své jurisdikci (*Hristozov a ostatní proti Bulharsku*, č. 47039/11 a 358/12, rozsudek ze dne 13. listopadu 2012, § 111), jednak pozitivní povinnosti, spočívající ve (a) vytvoření legislativního a regulatorního rámce ochrany; (b) za určitých okolností přijetí operativních opatření k ochraně konkrétních osob; (c) účinném vyšetření tvrzení o špatném zacházení. (*X a ostatní proti Bulharsku*, č. 22457/16, rozsudek velkého senátu ze dne 2. února 2021, § 178–179).

b) Použití těchto zásad na projednávanou věc

Soud poznamenal, že stěžovatelé byli hospitalizováni dobrovolně. Rozlišení mezi dobrovolnou a nedobrovolnou hospitalizací je přitom důležité pro posouzení rozsahu povinností státu podle Úmluvy. Dobrovolná hospitalizace sice stát nezavazuje povinnosti chránit osoby ve zranitelném postavení, Soud nicméně zastává názor, že v případě nedobrovolně hospitalizovaných pacientů může uplatnit přísnější standard přezkumu.

Stěžovatelé sice nebyli do zařízení umístěni na základě soudního rozhodnutí, nic ale nenasvědčuje tomu, že by udělili svobodný a informovaný souhlas s léčbou, případně zda plně rozuměli své situaci tak, aby mohli vyjádřit skutečně informovaný souhlas. Stěžovatelům byly dále zakázány procházky, první stěžovatel byl dle svých tvrzení vázán k posteli, byla proti němu použita síla i sedativa. Nemocnice byla navíc uzavřeného charakteru, kam nebyl umožněn vstup ani státnímu kontrolnímu orgánu. Soud proto dospěl k závěru, že i přes dobrovolnou hospitalizaci stěžovatelů existovaly takové prvky donucení, že lze jejich následný pobyt a léčbu považovat za fakticky nedobrovolnou.

1. Vyšetřování námitek prvního stěžovatele

První stěžovatel ve své stížnosti Radě tvrdil, že byl napaden jinými pacienty, a když se proti nim bránil, byl personálem na mnoho hodin znehybněn. Rovněž uvedl, že při svém posledním pobytu v nemocnici byl zbit personálem nemocnice.

Státní zastupitelství sice zahájilo vyšetřování, to však až více než měsíc poté. Stěžovatelé byli vyslechnuti až o tři měsíce později. Tyto prodlevy dle Soudu nejsou slučitelné s požadavkem na rychlost vyšetřování (*Trocin proti Moldavsku*, č. 23847/19, rozsudek ze dne 16. března 2021, § 58).

Soud vzal v potaz také to, že v první fázi vyšetřování, která trvala jeden rok, byli vyslechnuti pouze stěžovatelé a lékaři nemocnice. Jediným dalším opatřením bylo nařízení psychiatrického a psychologického vyšetření stěžovatelů lékaři z téže nemocnice, proti které stěžovatelé vznesli stížnosti, což oba odmítli. Stěžovatelé byli také nedostatečně informováni o průběhu vyšetřování, včetně prováděných úkonů či ukončení vyšetřování, a jejich právní zástupkyně si musela o informace opakovaně žádat.

Výše uvedené skutečnosti Soudu postačovaly k závěru, že způsob, jakým bylo vedeno vyšetřování tvrzeného špatného zacházení, byl v rozporu s požadavky článku 3 Úmluvy.

2. Namítané nelidské a ponižující materiální podmínky v nemocnici

Stěžovatelé byli zpravidla hospitalizováni tři až čtyři týdny. Po tuto dobu nemohli na čerstvý vzduch ani se osprchovat v odpovídajících hygienických podmínkách. Soud považoval za znepokojivé, že personál neměl povinnost pomáhat pacientům s udržováním osobní hygieny, a to ani osobám s mentálním postižením, které bylo důvodem jejich hospitalizace.

Vláda namítala, že nikdo by se dobrovolně nevrátil do zařízení s nelidskými podmínkami. V této souvislosti Soud odkázal na své zjištění, že ačkoli byla hospitalizace stěžovatelů formálně vzato dobrovolná, nelze mít za to, že se svobodně rozhodli v léčbě pokračovat. Vláda totiž neprokázala, že by si osoba v případě nouze mohla reálně zvolit, do jakého zařízení ji sanitka odveze. Dotčená klinika byla také jediným obdobným zařízením ve městě.

Soud konstatoval, že absence pobytu na čerstvém vzduchu a špatné hygienické podmínky ve spojení se zvláštní zranitelností stěžovatelů překračovaly minimální práh závažnosti pro použitelnost článku 3 Úmluvy. Soud proto co se týče materiálních podmínek, za nichž byli stěžovatelé léčeni, konstatoval porušení článku 3 Úmluvy.

Soudní spis však neobsahoval dostatečné důkazy – mimo jiné kvůli nedostatkům ve vedení tohoto vyšetřování – aby bylo možné učinit jednoznačný závěr, že byl první stěžovatel vystaven špatnému zacházení ze strany personálu a jiných pacientů. S ohledem na absenci důkazů *prima facie*, které by přenesly důkazní břemeno na vládu, Soud uzavřel, že v tomto ohledu nedošlo k porušení hmotněprávní složky článku 3 Úmluvy.

B. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 14 ÚMLUVY VE SPOJENÍ S ČLÁNKEM 3

Stěžovatelé namítali, že byli vystaveni nelidskému a ponižujícímu zacházení z důvodu svého mentálního postižení.

a) Obecné zásady

Aby mohla být vznesena otázka na poli článku 14 Úmluvy, musí existovat rozdílné zacházení s osobami ve srovnatelné situaci. Takové rozdílné zacházení je diskriminační, pokud nemá objektivní a rozumné zdůvodnění (*D. H. a ostatní proti České republice*, č. 57325/00, rozsudek velkého senátu ze dne 13. listopadu 2007, § 175). Jakmile stěžovatel prokáže, že k rozdílnému zacházení došlo, musí stát prokázat jeho odůvodněnost (tamtéž, § 177).

Soud dále připomíná, že pokud se omezení základních práv týká osoby patřící k obzvlášť zranitelné skupině společnosti, která byla v minulosti vystavena diskriminaci, prostor pro uvážení státu je výrazně užší a stát musí předložit velmi vážné důvody pro daná omezení (*Cînta proti Rumunsku*, č. 3891/19, rozsudek ze dne 18. února 2020, § 41).

b) Použití těchto zásad na projednávanou věc

Soud nejprve osvětlil, z jakého důvodu je nutné zkoumat námitku diskriminace samostatně a nelze ji tudíž podřadit pod námitku na poli článku 3 Úmluvy (*Y a ostatní proti Bulharsku*, č. 9077/18, rozsudek ze dne 22. března 2022, § 120). Námitka diskriminace je totiž založena na širším tvrzení, že toto selhání nebylo ojedinělé, jelikož bylo způsobeno stereotypy moldavských orgánů vůči osobám s mentálním postižením.

Soud konstatoval, že orgány činné v trestním řízení se opíraly o diagnózu stěžovatelů, aby odůvodnily zastavení trestního řízení. Dle Soudu právě toto zdůvodnění odhalilo rozdílné zacházení se stěžovateli a ostatními tvrzenými oběťmi nelidského a ponižujícího zacházení (*T. H. proti Bulharsku*, č. 46519/20, rozsudek ze dne 11. dubna 2023, § 109).

Soud shrnul, že první fáze vyšetřování spočívala ve výsledku stěžovatelů a vedoucích nemocničních oddělení. Státní zástupce vyřešil rozpory mezi verzemi obou stran tak, že se opřel o mentální postižení

stěžovatelů, které jim údajně bránilo plně pochopit okolnosti jejich hospitalizace. Tím zpochybnil věrohodnost jejich výpovědí. Jejich odmítnutí podstoupit psychiatrické a psychologické vyšetření k potvrzení nebo vyvrácení tohoto závěru bylo důvodem pro zastavení vyšetřování.

Podle Soudu neexistoval objektivní a rozumný důvod pro zamítnutí stížnosti stěžovatelů na základě jejich postižení. Nadto nebyly provedeny jiné vyšetřovací úkony než výslech strany, která měla na zastavení řízení největší zájem. Soud uvedl, že pokud dojde ke špatnému zacházení, mentální postižení oběti nemůže tuto objektivní skutečnost změnit. Ačkoli takové postižení může ovlivnit vnímání reality a způsobit, že si dotyčná osoba nesprávně vyloží určité události jako špatné zacházení, pakliže existuje *prima facie* důvodné podezření, že k nelidskému zacházení mohlo dojít, odmítnutí stížnosti musí být založeno na objektivním posouzení všech důkazů získaných v rámci účinného vyšetřování. Skutečnost, že si na špatné zacházení stěžuje osoba s mentálním postižením, není důvodem pro to, aby se vyšetřování soustředilo na posouzení, zda dotyčná osoba plně chápe svou situaci, a nikoli na ověřování faktů. Postup orgánů v projednávané věci, spolu s obecnými výhradami vyslovenými v této oblasti na adresu Moldavska Výborem OSN pro práva osob se zdravotním postižením (CRPD), jasně ukazují, že se v případě stěžovatelů nejednalo o izolované selhání, ale o projev diskriminačního přístupu k osobám s mentálním postižením.

V projednávané věci tedy došlo k porušení článku 14 Úmluvy ve spojení s článkem 3 Úmluvy.

III. Oddělené stanovisko

Soudce Derenčinovič ve svém nesouhlasném stanovisku uvedl, že Soud měl stížnost prohlásit za nepřijatelnou, jelikož popisované skutečnosti nedosáhly minimální úrovně závažnosti vyžadované článkem 3 Úmluvy. Soudce zpochybňuje závěr většiny, že dobrovolná hospitalizace stěžovatelů se stala *de facto* nedobrovolnou. Argumentuje, že tento názor není podpořen skutkovými okolnostmi případu ani závěry Soudu.